

Szociológiai csapdák és az SZDSZ

PROFI AMATŐRÖK – AMATŐR PROFIK 11.

Magyar Bálint – Pető Iván

Magyar Bálint és Pető Iván, az SZDSZ két alapítója, majd elnöke, Kozák Márton szerkesztői közreműködésével könyvet írt a liberális pártról. Elmondják, hogy az indulás személyi és társadalmi bázisa szerintük miként jelölte ki a párt mozgásterét, miért vezetett feloldhatatlan belső ellentmondásokhoz, s hogyan határozta meg az ellenzéki mozgalomként kezdődő, több mint 20 évig tartó történetet.

Beragadás a koalícióba, az SZDSZ kispárttá válása, 1996–1998

„...már az SZDSZ frakcióvezetőjeként is volt egy hibája: mindig véleményt mondott olyan dolgokról, amelyekről fogalma sem lehetett...”

Horn Gyula Pető Ivánról, Magyar Hírlap, 1998. április 27.

A koalíción belüli megkülönböztetés természetes nehézségei

Egy koalícióban a pártoknak úgy szerencsés együttműködniük, hogy megőrizzék arculatukat. A politikai logika szerint úgy indokolt közös nevezőre hozni az eltérő véleményeket, hogy választóik tudják, mi az, amit az egyes pártok – az indokolható kompromisszumokkal – programjukból megvalósítanak. Ez a politikai koreográfia kölcsönös toleranciát és önfegyelmet igényel. Általában is nehezen kezelhető, hogy a felek vitáiból mi és mikor kerüljön nyilvánosságra, a friss magyar demokrácia közönsége pedig különösen kevésbé tolerálta a politikai vitákat. Már az 1990-ben összeült parlament időszakában is kitűnt: a választók számottevő része úgy képzelte a demokráciát, hogy a pártok, képviselők vita és veszekedés helyett összefognak, és egységbe forrva hozzák az emberek életét boldogabbá tevő törvényeket.

Az 1994-ben koalícióra lépő pártokra szavazók közül sokan gondolták: most olyan kormány jön, amelyik valóban az emberek napi gondjaival foglalkozik, a partnerek nem vitáznak, hanem teljes harmóniában döntenek. Ettől jelentősen különbözött az elkötelezett hívek igénye, akik elvárták, hogy pártjuk ne szürküljön bele az együttműködésbe, partnerével szemben nyilvánosan is képviselje álláspontját.

A koalíciós konfliktusok főbb okai, esetei

Bár koalíciót alkotó pártok között a viták, feszültségek természetesnek tekinthetők, hiszen különböznek programjaik, politikai eszményeik, ezek csak szélső esetben fenyegetik felbomlással az együttműködést. Az 1994-ben létrejött koalíció nemcsak abban volt különleges, hogy egy parlamenti abszolút többséggel rendelkező párt volt a kezdeményezője, hanem abban is, hogy a ciklus alatt mindvégig folyamatosan megjelentek a koalíció szétesésével fenyegető konfliktusok.

(Gazdasági racionalitás versus osztogatás)

Voltak, akik szerint a **raciónalis gazdaságpolitika fenntartása** és a költségvetési korbát

felpuhulásának megakadályozása egy idő után már nem igényelte a további liberális kormányzati jelenlétet. Érvelésük azt feltételezte, hogy az MSZP már túljutott az „életszínvonal szüntelen emelése” jegyében fogant és a közérzetjavító intézkedések sokaságában manifesztálódó politikai szocializáción, és ellen tud állni a párt belső egyensúlyát fenntartó – regionális, szakmai és gazdasági – érdekkijáró csoportok állandó nyomásának. A privatizációról és a privatizációs bevételek felhasználásáról éveken át folytatott vita példája segíthet megítélni a liberális jelenlét indokoltságát. Mert bár az MSZP maga is elkötelezett volt az állami tulajdon gyorsított leépítése mellett, a tekintetben, hogy az így keletkező bevételt mire fordítsa a kormány, jelentős ellentét feszült a két párt között: míg a szocialisták ezt jórészt „közérzetjavító” – egyébként nehezen fenntartható – intézkedésekre költötték volna, addig az SZDSZ ezt adósságcsökkentésre szánta. Végül is a pénzügyminiszter álláspontjával egyezően az SZDSZ, valamint a szocialista képviselők egyharmada az ellenzék támogatásával megszavazta, hogy a pénzt az államadósság csökkentésére fordítsák.

A gazdasági stabilizáció (a Bokros-csomag, a privatizáció, a külföldi tőke beáramlása) kimozdította Magyarországot az állami monopóliumra és a keleti piacokra épülő gazdaság összeomlása okozta válságból: mind a GDP, mind a háztartások fogyasztása növekedésnek indult. A helyreállítási periódus növekedésének tartóssá válását a világgazdasági konjunktúra is segítette. Sikeresen folytak a nyugati demokráciák közösségébe történő integráció előkészítő lépései. A társadalmi klíma változásáról tanúskodott, hogy a Bokros-csomag 1995-ös meghirdetését követően oly gyakori tüntetések és sztrájkok lecsendesedtek. A privatizációt követően a szakszervezetek nagyrészt beszorultak a közalkalmazotti szférába és az állami tulajdonú vállalatok körébe (pedagógusok, vasutasok), melyeket a kormányzat 1996-tól a hagyományos tárgyalási technikákkal pacifikált.

Ebben a helyzetben az MSZP, s különösen Horn Gyula miniszterelnök egyre kevésbé érezte szükségesnek a koalíciós szerződésben vállalt, de jogilag nem kikényszeríthető kötelezettségek betartását. Ettől kezdve erősödött fel a **miniszterelnöki rögtönzések politikája**, s állította sorozatosan kész helyzetek elé koalíciós partnerét. Az SZDSZ számára a helyzet csapdajellegét többek között az adta, hogy a konfliktusokban nem termelődött ki a koalíció felmondásához a közvélemény számára is meggyőző magyarázat. Vagy azért, mert az ügyek bár **a közjogi vagy a politikai kultúra** szempontjából ugyan súlyosak voltak, de az állampolgárok életfeltételeit közvetlenül nem érintették, s így fontosságuk érzelmileg nem volt kellően átélhető; vagy ellenkezőleg, mert az MSZP „népszerű” intézkedésein felháborodva (pl. az ingyenes tömegközlekedési jogosultság korhatárának leszállítása 70-ről 65 évre, vagy a Malév bevonása a kedvezményt nyújtók körébe), **a „népnyúzó” szerepébe** ragadva kellett volna kilépni a koalícióból.

Éles nézetkülönbség alakult ki az 1996-os évre tervezett személyijövedelemadó-tábla ügyében is, melyben az SZDSZ **a „gazdagok támogatójának”** szerepébe került. Az önkormányzati gazdálkodás forrásai mellett ez volt a másik téma, ahol az SZDSZ úgy ítélte meg, hogy sikerül megkülönböztetnie magát a koalícióban, ráadásul úgy, hogy álláspontja nem hogy nem veszélyezteti a stabilizációs gazdaságpolitikát, de még egybe is vág a párt liberális arculatával, legjobb meggyőződésével. Az alacsonyabb jövedelműek terheinek csökkentése érdekében az MSZP már közepesnek tekinthető jövedelmeknél is (évi 900 ezer Ft-os határról beszélünk) az amúgy is magas személyi jövedelemadó 44-ről 48 százalékra emelését kívánta, az SZDSZ viszont ragaszkodott ahhoz, hogy a legmagasabb kulcs 44 százalék maradjon. A két párt közötti egyeztetés nem hozott eredményt, így került az Országgyűlés elé az adótörvény tervezete, melyet az SZDSZ nem szavazott meg, de elfogadását a szocialista frakció abszolút többsége biztosította. Függetlenül a konkrét ügy szimbolikus vagy tényleges jelentőségétől, a parlamentáris demokráciák normái szerint ha egy a gazdaságpolitikát részben demonstráló lényegi törvény nem fogadható el egy koalíciós párt számára, az jószerivel az együttműködés végét jelenti. Itt ráadásul, kisebb jelentőségű korábbi szétszavazások után az SZDSZ arra „tanította” az MSZP-t, hogy nincs semmi következménye, ha – szemben a koalíciós megállapodással – az abszolút többséggel rendelkező szocialisták erőből

visznek át a parlamenten valamit, ami a másik pártnak elfogadhatatlan. A figyelő közönség pedig újra azt láthatta: az SZDSZ erőteljesen képvisel egy álláspontot, majd miután partnere azt semmibe veszi, minden megy tovább, mintha mi sem történt volna.

Az **osztogató gazdaságpolitika kormányzati hatalmi bázisának** megteremtése céljából a miniszterelnök 1995 nyarán a koalíciós egyeztetést mellőzve bejelentette, hogy a pénzügyminisztérium súlyát csökkentendő, **gazdasági miniszterelnök-helyettesi posztot** kíván létrehozni. Sőt javaslatát néhány héten belül megfejlte a kormány kommunikációs tevékenységéért felelős új politikai államtitkári státusz tervével és azzal, hogy a miniszterelnöki hivatalt vezető addigi közigazgatási államtitkári posztot tárca nélküli miniszterséggé kívánta átalakítani.

Az ügyben az SZDSZ ügyvivői testülete állásfoglalást adott ki: amennyiben a miniszterelnök egyoldalú lépésre szánja el magát, azt a koalíciós megállapodás felmondásának tekintik. Pető Iván, az SZDSZ elnöke kijelentette, hogy pártja nem kíván a kormányátalakítás részleteiről további vitát folytatni, s mert a koalíció még egy hasonló konfliktust nem bír el, javasolta, hogy a két párt elnöke közös nyilatkozatban rögzítse az együttműködés addig íratlan szabályait. Végül is Horn Gyula lemondott a kormány kibővítésének tervéről, és bejelentette, hogy elképzeléseit más úton, a miniszterelnöki hivatal szervezeti reformjával valósítja meg.

Az osztogatás versus gazdasági racionalitás gazdaságpolitikáinak konfliktusaiban a liberális párt nemcsak a népboldogító (MSZP) kontra népnyzó (SZDSZ) dimenziója mentén került ki kommunikációs szempontból rendszeresen vesztesként, hanem **a mindig valami jót akaró (MSZP), illetve az azt rendre elgáncsoló (SZDSZ)** szerepkonfliktusában is. Az MSZP elfogadhatatlan akcióit az SZDSZ rendre nem tartalmi, hanem eljárásjogi érvekkel támadta. S hiába próbálta magát a demokratikus kultúra és a racionális gazdaságpolitika garanciájaként megjeleníteni, a nagyközönség számára is átélhető problémamegfogalmazás híján keckekezőnek, a jó szándékú javaslatok megakadályozójának szerepébe került. „Garanciális” ügyekben aratott győzelmei valójában felértek egy-egy kommunikációs vereséggel, mert csak a racionálisan és konzisztensen gondolkodók egyre szűkülő világát tudhatta maga mögött, miközben meg sem tudta érinteni e racionális konzisztenciát nemcsak intellektuálisan, hanem érzelmileg is követni, feldolgozni és befogadni képtelen választók világát.

A konfliktus nyomán az SZDSZ változtatott magatartásán. A vezetés többsége – a szerzőket is beleértve – úgy gondolta, hogy bár a koalíció legfontosabb céljainak megvalósítása jól halad, és kezdenek beérni a népszerűtlen, de a párt által támogatott intézkedések eredményei, a párt és az ország érdeke azt kívánja, hogy maradjon fenn a koalíció, melyet a racionális gazdaságpolitika fenntartása garanciájának tekintettek. Ennek megfelelően – szemben az addigi magatartással – ki kell térni a koalíciós partner „provokációi” elől. Ez azt jelentette, hogy az SZDSZ akkor sem tudott és nem is akart kilépésre okot adó helyzetet teremteni, amikor alapvető ügyekben került újra szembe egymással a két párt.

(Szerződés és jogkövetés versus normasértő akciók)

(Az 1996-os alkotmányozási kísérlet bukása) Féléves előkészítés és pártközi egyeztetések sokasága után az Országgyűlés egy csomagban szavazott az alkotmány-előkészítő bizottság által támogatott közel száz indítványról, de a szükséges 257 helyett csak 252-en szavaztak igennel. Az ellenszavazók és tartózkodók (utóbbiak az egy Tölgyessy Péter kivételével, aki nem csinált titkot szándékából) valamennyien az MSZP vezető politikusai, kormánytagok, elnökségi tagok voltak. A botrányt az váltotta ki, hogy szocialisták senkit, még az SZDSZ-t sem tájékoztatták előzetesen szándékukról, s javaslatot sem tettek a számukra elfogadhatatlan megoldások továbbtárgyalására.

Az új alkotmánykonceptió megbuktatása olyan skandalum volt, amely akár a koalíciót is szétverhette volna. A szabad demokratákat az eljárás önmagában is kompromittálta, de az MSZP nyilvános bírálatában kötötte koalíciós helyzetét. Az ellenzék a kormánypártokat együttesen okolta,

ami kínosan érintette az SZDSZ-t, mivel jelentős szerepe volt abban, hogy az alkotmány megváltoztatásához ne pusztán kétharmados, hanem négyötödös többségre legyen szükség. Az MSZP-s akció az ellenzéknek tett gesztust farizeuskodásnak mutatta.

Az SZDSZ mégis azért tette viszonylag könnyen túl a törtéteken, mert nem tekintette problematikusnak az 1990-re kialakult alkotmány fennmaradását. Egyrészt mert nem tulajdonított szimbolikus jelentőséget a tartalmilag vállalható alkotmány 1949-es keletkezési dátuma megváltoztatásának, másrészt mert kifejezetten kellemetlenül érintette az új alkotmánykonceptió szövegében megjelenő antiliberális koalíció, amelynek eredményeként egyfelől az állam világnézeti semlegességét kikezdő, a keresztény értékrendre történő utalások, másfelől pedig jogilag nem szankcionálható szociális ígéretek kerültek a szövegbe. Az SZDSZ első reakciói igen élesek voltak: a koalíciót egyébként elkötelezetten támogató prominens SZDSZ-es véleményformálók, mint Haraszi Miklós és Szabó Miklós, puccsról beszéltek, Pető Iván pedig a koalíció felülvizsgálatát helyezte kilátásba. Az MSZP vezetői azonban joggal építettek arra, hogy a szélesebb közönséget nem hozza lázba az alkotmány ügye.

E történetnek sem lett tehát közvetlen következménye, de **hosszú távú hatása** annál inkább. Túl azon, hogy ismét kitűnt, nincs olyan sérelem, amely miatt az SZDSZ koalíciót bontana, az alkotmányozás ekkori bukása majd a 2011-es úgynevezett alaptörvénynél ütött vissza. Nem mintha azt feltételeznénk, hogy a Fideszt korlátozta volna, ha 1996-ban sikerül új, végleges alkotmányt állítani az 1949-es helyébe, de így a liberális demokrácia lebontásának hívei 2010 után demagóg módon hivatkozhattak a „sztálini alkotmány” felszámolásának szükségességére.

(Népszavazás a NATO-csatlakozásról) Az 1999-es NATO-csatlakozás pusztán a parlament jóváhagyását igényelte, ám a miniszterelnök egy hirtelen ötlettől vezérelve megígérte, hogy népszavazásra bocsátja a csatlakozási szándékot. Ezt az SZDSZ nem kifogásolhatta nyilvánosan, hiszen mind a NATO-, mind később az EU-s csatlakozás népi megerősítése legitimációs többletet jelentett. Miután azonban az 1989-es négyigenes népszavazást leszámítva érvényes, azaz 50 százalékos részvételt meghaladó népszavazásra nem került sor, kitört a kormányzati pánik. Ennek nyomán a parlament az ellenzék támogatásával oly módon változtatta meg a népszavazási törvényt, hogy a választásra jogosultak több mint 25 százalékának egybehangzó szavazata 50 százalékos részvétel alatt is elegendő legyen a népszavazás eredményességéhez. A félelem jogos volt, hiszen a NATO-népszavazáson a részvétel 50 százalék alatt maradt, s beláthatatlan legitimitási problémákat eredményezett volna a csatlakozást jogilag nem megerősítő népszavazás.

A népszavazási érvényességi küszöb megváltoztatásának hosszú távú következményei

A miniszterelnök akciójának következményeként kialakított új népszavazási szabályok idővel erodáltak a demokratikus berendezkedést. Egyrészt, mivel jóval könnyebben biztosítható lett a népszavazások érvényessége, megszűnt a korábbi rendszer felelőtlen kezdeményezéseket visszatartó ereje. Másrészt viszont, éppen az érvényességi szabály felpuhítása miatt az állampolgárok kevésbé érezték személyes felelősségüknek a véleménynyilvánítást, s összességében az egész alkotmányos intézmény a korábbiaknál sokkal inkább politikai játszmák eszköze lett. Az 1997 utáni népszavazások világosan mutatják a következményeket.

Az európai uniós csatlakozásról kiírt 2003-as népszavazást megelőzően az ellenzékbe került Fidesz annak tudatában változtatta meg az unió melletti addigi elkötelezettségét, s kötötte belpolitikai feltételekhez a csatlakozás támogatását (a földtörvény módosításához, a versenyszférában három százaléknál nagyobb béremeléshez, valamint a Széchenyi-terv továbbviteléhez), hogy azzal nem veszélyezteti a referendum érvényességét.

A kettős állampolgárságról 2004-ben kiírt referendum az összes választó 37 százalékát kitevő érvényes szavazattal, és a leadott voksok csupán 51 százalékos támogatottságával érvénytelen lett. (A másik kérdést, a kórházprivatizáció tiltását 65 százalék támogatta). Bár a

jobboldal elbukta a népszavazást, a hazai közvéleményt és a határokon túli magyarságot tartósan megosztó ügy romboló hatása jóval brutálisabb lett, mint azt a sikertelen népszavazás alapján feltételezni lehetne. Ha még a szigorúbb népszavazási törvény lett volna hatályban, a kezdeményezők talán bele sem vágnak, illetve ha mégis, akkor az előre kalkulálható bukás miatt szinte biztosan nem csatlakoznak hozzájuk a politikai pártok.

Hasonló volt a helyzet a 2008-as ún. „szociális” népszavazással. A feszült belpolitikai viszonyok, éles konfrontáció ellenére, a demagóg referendum végeredményének ismeretében, miszerint csak a jogosultak 50,5 százaléka adta le voksát (valamivel több mint 80 százalékuk támogatólag), valószínűsíthető, hogy a Fidesz az 1997 előtti népszavazási szabályok alapján nem vállalta volna a kezdeményezés kockázatát. Amennyiben mégis, úgy a demagóg kérdésfelvetéseket ellenző pártok távolmaradásukkal érvénytelenné teheték volna a reformok és a kormányerők végső összeomlását előidéző népszavazást.

A koalíció elhagyásának lehetséges forgatókönyvei

Egy párt kétféle módon léphet ki egy koalícióból: vagy kényszerhelyzetben, amikor valamilyen történésre, amely nyilvánvalóvá teszi a további együttműködés teljes ellehetetlenülését, csak a koalíció felmondásával reagálhat, vagy stratégiai megfontolásból, jól átgondolt politikai kalkuláció alapján.

A koalíció történetében három olyan drámai csomópont volt, amikor a **kilépés kényszere** a választók számára is átélhető lett volna. Más-más okokból azonban ez egyik esetben sem következett be. 1995 tavaszán Békesi bukásakor a válsághelyzetet Bokros és Surányi gyors kinevezése oldotta fel; 1996 nyarán a Tocsik-ügy kirobbanásakor az SZDSZ érintettsége ásta alá a kilépés morális alapját; 1998 elején az MSZP SZDSZ elleni offenzívájára a kilépéssel adott válasz a választás előtt néhány héttel neveltséges lett volna. Az első alkalom után még reménytelinek ígérkezett a folytatás, a második után politikai értelemben sodródás, folyamatos erodálódás következett, a harmadik után a kis párttá válás folyamatát megerősítő választási vereség.

Ha a kilépés előre megfontolt **politikai kalkuláció alapján** történik, jó, ha ez kidolgozott forgatókönyvet követ – vagyis az elhatározásnak előbb kell megszületnie, mint az alkalomnak. Egy kilépésre készülő pártnak tudatosan kell kitermelnie az okok és ürügyek azon sorát, mely hívei, lehetséges választói túlnyomó többsége számára érzelmileg és racionálisan is elfogadhatóvá teszi a döntést. Egy ilyen stratégia az SZDSZ-ben még csak gondolati szinten sem jelenhetett meg, mert a „magasztos célokat” felülíró pártérdek sem az SZDSZ vezetése, sem tagsága számára nem volt elfogadható. A párt léte mint önérték legitim módon nem létezett számukra, s bármilyen ezt szolgáló felvetést a hamis, értékalapot nélkülöző politizálás megnyilvánulásaként értelmeztek.

Természetesen a koalíciót kényszerhelyzetben felmondó döntést is annak bizonyosságával indokolt meghozni, hogy az okokat a párt támogatói megértik. Az eleve ambivalensen elfogadott koalíciós felkérés, a folyamatos konfliktusok és miniszterelnöki normasértések ellenére mégis mi tartotta az SZDSZ-t Horn Gyula kormányában? Ha az 1994 és 1998 közötti, az SZDSZ további történetét sorsdöntően befolyásoló időszakot a koalícióból kilépés, illetve bennmaradás aspektusából vizsgáljuk, azt látjuk: annak ellenére, hogy a két pártban erős érzelmek munkáltak egymással szemben, egyikük sem készült arra, hogy a megfelelőnek látszó pillanatban felmondja az együttműködést, egyik sem dolgozott ki kilépési stratégiát.

A koalícióból természetesen ki lehetett volna lépni, ám ez nem változtatott volna azokon a szociológiai korlátozó tényezőkön, melyek a közép- majd a kispárti létbe szorították az SZDSZ-t. A „ha kilépünk a koalícióból, még ma is nagy párt lehetnénk” -típusú gondolkodás éppen ezekkel a tényezőkkal nem számoló illúzió.

A koalíció elhagyását akadályozó tényezők

(Választói szempontok, a chartás választók) Az SZDSZ a koalíció felmondásának lehetőségét mérlegelve közvélemény-kutatásokra és a tagságtól, szimpatizánsoktól érkező jelzésekre támaszkodva igyekezett felmérni a döntés várható hatását. A párt vezetése úgy ítélte meg, hogy saját közönségének nagyobb része nehezen tudná elfogadni a koalíció felmondását, ezért arra csak akkor kerülhet sor, ha kimerültek az egyéb politikai eszközök, és a konfliktus a közönség számára érzelmileg is átélhető. A kiesésnél a hatalomból komolyabb fenyegetést jelentett a választók elvesztése.

A döntéshozók úgy vélték, a különböző fajsúlyú konfliktusokban nem teremtődött meg a kilépéshez a közvélemény számára is kellően indokolható magyarázat. Vagy azért, mert bár azok a **koalíciós megállapodás, a közjog vagy a politikai kultúra** szempontjából súlyosak voltak, de **az állampolgárok életfeltételeit közvetlenül nem érintették**, s így nem voltak kellően átélhetőek; vagy ellenkezőleg, az MSZP osztogató jellegű, „népbarát” intézkedéseivel szemben az SZDSZ a **„nép ellensége” szerepébe ragadt volna**.

Az az aggodalom, amelyet a jobbközép nyitottsága keltett a jobboldali radikalizmus iránt, valamint a Demokratikus Charta fellépése a választók jelentős tömegei számára bontotta le a szocialisták és a liberálisok között a rendszerváltáskor kiépült falat. Már az 1994-es választásokon – főleg az MSZP-t ekkor már vállaló, de 1990-ben még a rendszerváltó pártokra szavazók közül – sokan érezték úgy, hogy átjárás van az MSZP és az SZDSZ között. A választási gyűlések és a lakossági fórumok napi tapasztalata szerint tipikussá vált az olyan választó, aki érzelmi libidóját az SZDSZ-re tette, de az MSZP-re szavazott. Az SZDSZ holdudvarába került reformértelmiségiek számottevő része az SZDSZ-hez emocionálisan közelebb állt ugyan, de az MSZP-től sem idegenkedett, egyrészt a személyes kapcsolatok miatt, másrészt mert valódi erővel rendelkezőnek és védelmet nyújtani képesnek a szocialistákat tekintették. Ez a két párt felé egyaránt nyitott, izlésbeli és pragmatikus igényeit egyensúlyban tartó választó kapta a később meghonosodott kifejezéssel a **balliberális** elnevezést. Ha a pártok programját, politikai karakterét nézzük, e közönség jelentős része fogékony volt a szocialisták képviselte késő kádári korszakot idéző politikára, de az önképüknek, a múlttal való szakítás igényének az felelt meg, ha liberálisnak tekintették magukat.

Az SZDSZ rendszerváltásban csalódó, radikálisan antikommunista közönségének fokozatos lemorzsolódásával a balliberális választók egyre nagyobb arányt képviseltek az SZDSZ hívei között, s szemléletük „begyűrűzött” a hagyományos tagság világlátásába is. Mindebben döntő szerepe volt annak, hogy a Fidesz jobboldali fordulata és a koalíció létrejötte a szélesebb közönség számára leegyszerűsítette a politika világról kialakult képet. Úgy látták, jobb és baloldal áll szemben egymással, ahol a nacionalista íz, az olykor irredenta megnyilvánulások, a történelminek nevezett keresztény egyházakkal politikai és világnézeti értelemben is közös nyelv, a két világháború közötti időszak, a történelmi Magyarország idealizálása, a család, a magánélet és a kultúra keresztény-nemzeti értelmezése, a zsigeri kommunisztázás és a jobboldali radikalizmustól elválasztó határok puhasága jelentette a jobboldaliságot. A baloldaliság látványos ismervének a világi nyelv, a Horthy-korszak hagyományainak elvetése, az állam világnézeti semlegességének hirdetése, a szomszédsági politikában a határokon kívül élő magyarok vélt vagy valódi szempontjai mellett az államközi együttműködés szándéka, a család, magánélet, kultúra ügyében a nyugati értelemben vett szabadság eszménye tűnt. Mindez azt a látszatot erősítette, hogy a liberálisok és a szocialisták között nincs is érdemi választóvonal. A gazdaságról, szociálpolitikáról, az állam és a piac szerepéről vallott, az emberi jogokban, azok gyakorlati megvalósításában mutatkozó erőteljes különbségek ebből az alapállásból másodlagosnak mutatkoztak.

A magyar politikai szerkezet látszólag hasonlított a mélyebb demokratikus hagyományokkal rendelkező országokéhoz. Hasonlított, de egy alapvető ponton különbözött tőle: Nyugaton a 20. század második felére a liberális minimumnak nevezett közös normarendszer a jobb- és balközepet

egyaránt jellemezte. A pártok szembenállása a közös liberális alapelvek miatt elsősorban nem világnézeti konfrontációt, hanem a gazdaság- és szociálpolitikát érintő különbségeket jelentett. Mindez azzal is együtt járt, hogy a nagy konzervatív és szociáldemokrata pártok mellett többnyire érdemi szerep jutott a kisebb, más mondanivalójú formációknak, például a liberálisoknak vagy a zöldeknek. Ezzel szemben nálunk az aktív választók döntő többsége számára a rendszerváltás még sokszínű párttérképétől távolodva egyre inkább mindent elfedett a kelet-európai típusú jobb- és baloldal konfrontációja, amelybe egyre kevésbé fért bele az SZDSZ és az MSZP nézetkülönbségeinek mérlegelése. Egyik oldalon az antifasiszta népfront analógiájára képzeltek a politikai együttműködést, ahol a jobboldal elleni közös fellépés igényeinek alá kell rendelni minden elválasztó szempontot. A másik oldalon a szocialistákkal azonosított kommunistákkal és a hasonlóan bűnösnek látott liberalizmussal szembeni összefogás igénye gyűrt maga alá minden egyéb megfontolást, így a rendszer már 1994 és 1998 között végesen közelített a kétpólusúsághoz.

Amikor az SZDSZ tarthatatlannak látta a huzakodást az MSZP-vel, rendre azzal találta szemben magát, hogy ha távozik a koalícióból, szimpatizánsai ezt elsősorban a jobboldal elleni fellépés gyöngítéseként értékelik. Ennek nem mond ellent, hogy a párt értelmiségében és belső közvéleményében önálló műfajjá vált az „elviselhetetlen szocik és a tarthatatlan koalíció” ostromozása (ezt a retorikát egyébként a párt feltörekvő politikusai a sikeres mobilitás szinte elengedhetetlen kellékének tekintették). De ha bármelyik testület (küldöttgyűlés, országos tanács, ügyvivői testület) a koalíció folytatását illetően tényleges választás elé került, a döntő többség Barabást kiáltott.

(Kilépni, de hova?) Már a koalíciókötésben is fontos szerepet játszott, hogy a Fidesszel kölcsönös volt a bizalmatlanság, a jobbközép pártok pedig minden együttműködést kizártak a liberálisokkal. Az SZDSZ kormánypárttá válását követően a jobboldali pártokkal tovább romlott a viszony, a helyét közöttük kereső, az egyházakkal szövetséget kötő, a Bokros-csomagot populistán támadó Fidesszel kiegészülve pedig még formális esélye sem maradt annak, hogy a liberális párt a belátható jövőben bennük találjon együttműködő partnert. Közjogi kérdésekben a Fidesz egy ideig még jobboldali fordulata után is kitarított ugyan korábbi nézetei mellett, és az SZDSZ-hez hasonló álláspontot képviselve lépett fel az MSZP-vel, illetve olykor a szocialistákkal közös platformon álló jobboldali pártokkal szemben – de ez volt a kivétel. Az ellenzék, ha egyáltalán mutatott valami affinitást a kormánypártok iránt, akkor az MSZP-t „féltette” az SZDSZ túlhatalmától, s ha valamiben együttműködött a kormánykoalíció pártjaival, akkor az a szocialisták SZDSZ-szel szembeni erősítését szolgálta.

1994-re mind a Fidesz, mind az SZDSZ számára nyilvánvalóvá vált, hogy középről, liberális platformról nem hozható létre kormányzati többség. A Fidesz stratégiája erre a felismerésre reagált, amikor a szétesett jobboldali pártokat egybefogva azokon belül törekedett domináns pozícióba kerülni. Ennek érdekében már 1994 nyarától szinte átmenet nélkül oldódtak föl a köztük lévő ideológiai és értékrendbeli különbségek. 1994 és 1998 között rendre közösen képviselték a kormánnyal szembeni álláspontjukat, s ezek a fellépések szimbolikusan is kifejezték, hogy nincs helye közöttük SZDSZ-nek. Amellett, hogy az ellenzékot összetapasztó erő az antiliberalizmus volt, a Fidesznek egyébként sem állt érdekében az SZDSZ-t az erős rivális szerepében tartani. Egy ideig még magának is naponta kellett kanosszát járnia ifjúkori tévelygései miatt, s éveken át küzdenie, hogy a jobboldalon hiteles nemzeti-keresztény pártnak fogadják el. Az SZDSZ vezetői semmilyen hatalmi kalkuláció miatt nem kívánták a Fideszt ezen az úton követni, ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a polarizálódó politikai térben a koalícióból kilépve csak politikai magányukat és koalíció-, azaz kormányképtelenségüket demonstrálhatják.

Mindezek ismeretében a pártban többségi véleménnyé vált, hogy a koalíció elhagyásával nem egyszerűen a kormányzati tényezővé válás esélye veszne el, hanem – mint azt a térség demokratikus ellenzékéből érkező rendszerváltó pártjainak sorsa mutatta – a parlamentbe jutás is kétségessé válna. A koalíciót felmondó liberális pártnak azzal kell számolnia – vélték –, hogy a

nemzeti demagógiára építő, a szigorú stabilizációs gazdaságpolitikával szemben álló, több állami kiadást követelő és kevesebb bevételt ígérő ellenzék, valamint a szociális demagógiára hajlamos, „népbarát” arcukat őrizni kívánó szocialisták mellett az ellenzékbe kerülő SZDSZ szükségszerűen páriapárttá válna: a koalíció alternatívája az, hogy politikai úrbe kerülnek, vállalják a hősiesség eljelentéktelenedést, perifériára szorulást.

Látszottak a kilépés kommunikációs veszélyei is. Bár egyesek szerint az „őszinte, elvszerű” politizálást a közvélemény jutalmazná, ennek az álláspontnak nem sok alapja volt. Egy igen szűk közönség feltételezhetően valóban így reagált volna, de a fő üzenet nyilván az **összeférhetetlenség**, a **doktrinerség** lett volna, miszerint nincs a politikai palettán olyan szervezet, amellyel az SZDSZ képes együttműködni. Azzal is számolni kellett, hogy a jobboldali pártok és az MSZP egy ilyen döntés után a **kettős árulás** bélyegét sűti a liberálisokra: az SZDSZ 1994-ben koalícióba lépésével elárulta kommunistaellenes múltját, majd kétségbeesett kilépésével elárulta koalíciós partnerét.

(Választási rendszer, politikai kultúra, értékészlet)

Az SZDSZ mozgásterét szociológiai értelemben három tényező határozta meg: a rendszerváltáskor kialakított választási rendszer, a versengő pártrendszer játékszabályainak felrúgása és a magyar társadalom keleties értékészlete.

*A választási rendszer 1989-es kialakításában a demokratikus átalakulás valamennyi szereplőjét az átmenettel szükségszerűen együtt járó kockázatok és bizonytalanságok minimalizálásának szándéka vezérelte. Úgy gondolták, hogy a pártállamból a demokratikus többpártrendszerbe való átmenet sikerének legfontosabb előfeltétele a **stabilitás**, a megfelelő parlamenti többségen nyugvó kormányzás, a sikerre leselkedő legnagyobb veszély pedig a kormányválságokban, előre hozott választásokban megjelenő **politikai bizonytalanság**. Ennek megfelelően a rendszerváltás minden komoly szereplője (MDF, SZDSZ, Fidesz, MSZP) egyetértett abban, hogy olyan választási rendszert kell kialakítani, amellyel kiegyenlített erőviszonyok esetén is biztosítani lehet a stabil kormányzáshoz szükséges parlamenti többséget anélkül, hogy e csak nagyszámú politikai szereplő kényszerkoalícióját eredményezné. Ez a cél – a konstruktív bizalmatlansági indítvány intézményén túl – a mandátumarány és a társadalmi támogatottság jelentős eltéréseivel, vagyis a viszonylag magas (1994 nyaráig 4, azóta 5 százalék) bejutási küszöböt előíró, és a nagyobb pártokat jutalmazó, aránytalan választási rendszerrel volt elérhető.*

A törekvés sikeres is volt, hiszen egyetlen kormány sem bukott meg a ciklus közben, és előrehozott választásokra sem került sor. Hamar kiderült azonban, hogy a politikai stabilitást szolgáló választási technika a tömbösödés, a rugalmatlan, kétpólusú politikai rendszer kialakulása, a középpártok felmorzsolódása/felmorzsolása felé lök, és a politikailag értékelhető pártkínálat elsivatagosodásához és megújulásképtelenségéhez vezet. A rendszer a politikai kultúrára is hatott: nem megközelítőleg hasonló súlyú és különböző koalíciós megoldásokat is megengedő pártok, hanem két falanx alkotta a kínálatot, ezért a pártok a parlamenti többség kialakításáért nem kényszerültek a tárgyalóasztalnál megharcolni, koalíciós partnert szerezni, szakpolitikákról, programokról és személyi elképzelésekről egyeztetni. Ebben az aránytalan rendszerben az SZDSZ (és a hasonló rétegpártok) szimpatizánsainak mérlegelni kellett: nem túl kockázatos-e őket választani, hiszen ha a párt nem éri el a bejutási küszöböt, elvesz a szavazatuk. Összefoglalóan: a hangsúlyt a stabilitásra helyező választási rendszer kevesebb lehetőséget adott az arányos szisztéma keretei között elérhetőnél.

Ez azonban önmagában még nem szűkítette volna le végletesen az SZDSZ mozgásterét, hiszen egy liberális párt más országok tömbökbe rendeződő pártrendszereiben is mindkét irányban koalícióképes lehet. A magyar politikai kultúra közegében azonban teljességgel elképzelhetetlen volt, hogy a jobboldal el tudjon fogadni partnernek egy liberális pártot. Merev elzárkózásuk a kezdetektől illuzórikussá tett minden „kiugrási gondolat kísérletet” – más kérdés, hogy a

liberálisokat sem vonzotta a létező jobboldal. A „nemzeti-keresztény” tábor merev, történelmileg kódolt elzárkózása a liberálisoktól és a baloldaltól oda vezetett, hogy idővel magát a parlamenti demokrácia alapját, **a versengő pártrendszer játékszabályait** utasították el (a 2002-es vesztes választások után tették explicitté, hogy nem fogadják el a választási vereséget).

A magyar társadalom értékstruktúráját nemzetközi összefüggésbe helyező 2009-es TÁRKI-kutatás megrajzolja azokat a kereteket, amelyek az SZDSZ növekedésének kemény korlátját jelentik. A kutatás által leírt jellemzők időben alig változnak, hiszen a nyolcvanas évek elejétől kezdve a 2009-es volt az ötödik adatfelvétel. Az elemzés a nyugatias értékészletre építő liberálisok számára azt a kijózanító helyzetet mutatja, hogy az értéktérképeken Magyarország legközelebbi szomszédai az ortodox kultúrájú országok, mindenekelőtt Moldova és Bulgária, valamint Ukrajna és Oroszország. Az értéktérképeken tőlünk jóval messzebbre vannak nem csak a Lajtán túli, de a közép-európai nyugati keresztény kultúrájú országok is. A magyar társadalomra jellemző értékstruktúra még a Nyugat periferiájától is távol esik. A kutatás részletei azt mutatják, hogy az egyébként a nyugatihoz hasonlóan szekularizált **Magyarországot a gondolkodás zártsága tolja messze kelet felé**: a magyar embereket a szabad véleménynyilvánítás melletti elkötelezettség, a közügyekbe való beleszólás igénye, a szabadságjogok gyakorlása, az emberekbe vetett bizalom, a más gondolkodásúak tolerálása és a saját sors irányíthatóságába vetett hit csak annyira jellemzi, mint a moldávokat, messze nem olyan mértékben, mint akár szlovák vagy szlovén szomszédainkat. A értékvizsgálat azért is kijózanító, mert az SZDSZ politikájának gerincét, szimbolikus magját éppen ezen értékekre építette.

(A liberális program megvalósítása, a kormányzati és önkormányzati pozíciók szerepe) Sok bukdácsolással, konfliktussal és kompromisszummal ugyan, de haladt előre a koalíció programjának megvalósítása. A koalíció elhagyásának perspektívatlanságával szemben kétségtelen kormányzati eredményeket lehetett felmutatni.

Az SZDSZ hatalom nélküli helyzetben szocializálódott, demokratikus ellenzékéből érkezett vezetőinek döntéseit nem a hatalomnélküliségtől való félelem befolyásolta. Hatalmi allűrjeik nem voltak, sőt többségük számára inkább az jelentett gondot, hogy lerítt róluk, nem igazán érzik jól magukat a posztjukkal járó protokolláris elvárásokban. Nem véletlen, hogy sokan, akik nem kívántak kormányzati vagy önkormányzati posztokat betölteni, a képviselői tevékenységet is tartalmatlannak találták, s önként vonultak vissza a politikusi létből. Míg az SZDSZ-t ellenfelei sikerrel láttatták hataloméhes szervezetnek, vezetőihez nem tudtak ilyen képzeteket társítani: nehéz lett volna elhiteni a közönséggel, hogy a párt tojásfejű vezetőit személyes hatalomvágy motiválja. Sőt elemzők később az SZDSZ bukása egyik okaként éppen a személyes hatalmi ambíciók hiányát jelölték meg.

Az 1994-ben létrejött koalíció révén minisztériumi vezetői, polgármesteri, önkormányzati pozícióba került vagy utóbbiakban maradt SZDSZ-es politikusok nem látták érdemben másként az együttműködést az MSZP-vel, mint a párt más vezetői, országgyűlési képviselői, sőt mivel a mindennapi munkában tapasztalták az együttműködés nehézségeit, kritikájuk talán még megalapozottabb volt. Ugyanakkor kisebb vagy nagyobb apparátusok és programok irányításában, menedzselésében élve életüket, akarva-akaratlan ebből, a gyakorlatba mélyen beágyazott pozícióból is mérlegelték a koalíció esetleges felmondásának következményeit. Nyilván hatott a hit: ha befejezetlen marad az elkezdett munka, az nemcsak az ő személyes kudarcuk, hanem az országnak is káros. Nem lehet kimutatni, hogy éles helyzetekben másként foglaltak volna állást a koalíció ügyében, min a párt más döntéshozói. Az állami-önkormányzati pozíciókban tevékenykedő SZDSZ-politikusok azt tapasztalták, hogy az MSZP-vel szembeni ellenérzések és a nyílt koalíciós konfliktusok végső soron meddő vitákat eredményeznek. A munka eredményei és a még előttük álló feladatok láttán kevésbé volt szembeötlő számukra, hogy a koalíciós együttműködés normáival szembenő lépések 1997-re a lassan adagolt arzénhoz hasonlóan halmozódnak, s átlépik az SZDSZ politikai létét fenyegető határokat. A kormányzati pozícióban lévők szakpolitikai

elkötelezettsége beszűkítette figyelmüket, tompította politikai érzékenységüket.

A liberális tárcák rendszerszintű reformjai

Az SZDSZ-es miniszterek a négy év alatt reformok sorát hajtották végre, vagy indították el, melyek döntő részére nem került volna sor, ha a tárcát nem liberális miniszter vezeti.

Belügyi tárca:

- Az **önkormányzati rendszer** liberális alapú kialakítására az MDF–SZDSZ-megállapodásnak megfelelően még az 1990–91-es törvényhozási folyamatban került sor. Ez biztosította a központosított államigazgatás részleges lebontását, a decentralizált és autonóm önkormányzati rendszer kiépülését. A rendszer alapvető működési elvei 2010-ig nem változtak.
- A **rendőrség** reformját a szolgálati törvény alapozta meg. A szocializmus korabeli szabályozást felváltó törvény azonban magán viselte a koalíció összes ellentmondását, s így a kétségtelen előrelépés ellenére nem elégítette ki a liberálisok emberjogi-civilesítési elvárásait.
- 1996-ban a szubszidiaritás elvének megfelelően a **tűzoltóság** szervezete kettévált: az országos és megyei tűzoltó-parancsnokságok továbbra is állami szervezetként irányító, felügyeleti és ellenőrzési feladatot láttak el, a települési tűzoltóságok az önkormányzat intézményeivé váltak. A csaknem 3200 település tűzvédelméről 94 önkormányzati tűzoltóság gondoskodott, s az önkéntes tűzoltóság is újra szerepet kapott. A tűzoltóság finanszírozásába a biztosítótársaságok is bekapcsolódtak.
- 1997-től a sorozott **határőrséget** önkéntes és hivatásos állomány váltotta fel (a honvédségnél a kötelező sorkatonai szolgálat megszüntetésére – szintén az SZDSZ nyomására – 2005-ben került sor).
- A **menedékjog** – nemzetközi emberjogi normákkal összhangban álló – 1997-es törvényi szintű szabályozása biztosította, hogy az üldöztetést elszenvedő külföldieknek módjuk legyen korrekt eljárásban bizonyítaniuk jogosultságukat a védelemre. Magyarország 1988 és 1996 között ideiglenesen 135 ezer, zömmel magyar nemzetiségű embert fogadott be, túlnyomóan Romániából, majd a délszláv válság következtében a volt Jugoszláviából.
- Az SZDSZ saját tárcahatáskörben megtette a lehetséges lépéseket a pártállami múlt megismerésére. Varga László történész vezetésével egy civil szakértőkből álló **Iratheltározó Bizottság**ot hozott létre, felderítendő az egykori politikai rendőrség irathagyatékát és annak 1990 utáni sorsát. A bizottság felmérte a megsemmisített és megőrzött akták arányát, feltárt addig ismeretlen nyilvántartásokat, köztük azt a 19 mágnesszalagot, amelyek az 1973-tól 1989-ig felvett ügynöki, célszemélyi és más állambiztonsági adatokat rögzítették.
- Az 1996-ban újraalkotott **sporttörvény** megteremtette az intézményrendszer, a sportszervezetek autonómiáját. Azok a sportszervezetek és önkormányzatok, amelyek garantálták ingatlanjaik sportcélú hasznosítását, ingyenesen megkapták az ingatlanok tulajdonjogát.

Infrastrukturális tárca

- **Pályázatotott igazgatói kinevezések rendszerének bevezetése** (közúti és közlekedésfelügyeleti igazgatóságok, Volán-társaságok, hírközlési felügyelvek, vízügyi igazgatóságok).

- **Autópálya-fejlesztések** (M1 befejezése, M5 Kiskunfélegyházáig, M3 Füzesabonyig, M2 fél autópálya megépítése Vácig, M0 Déli szektor („halálút”) rendbetétele (2 × 2 sáv elválasztása).
- **Kombinált árufuvarozási terminálok** fejlesztése (Sorokság, Gönyű, Csepeli Szabadkikötő)
- **Vasút:** az állam és a MÁV közötti szolgáltatási és teljesítmény alapú támogatási szerződés bevezetése, melynek eredményeként az 1998-as kormányváltáskor a MÁV-nak nem volt érdemi vesztesége; vasút-villamosítási program indítása és első szakaszának befejezése; a magyar–szlovén vasútvonal megépítése (60 év után először épült új vasútvonal a mai Magyarország területén).
- **Légiközlekedés:** önálló Légügyi Felügyelet létrehozása, a Ferihegy 2/A terminál megépítése.
- **Hírközlés:** Az új távközlési törvény megteremtette az egyetemes szolgáltatás rendszerét; a Hírközlési Felügyelet és a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács létrehozása; a Matáv második lépcsős privatizálása; a Nemzeti Informatikai Stratégia kidolgozása; az internet „Teleház”-rendszer országos kiépítése.
- **A vízügyi szolgálat** átszervezése, karcsúsítása (25 000-ról kb. 5500 főre); új rendszerű, a polgármesterek vezetésével működő, önkormányzat-centrikus árvízvédelmi irányítás kialakítása.

Oktatási és kulturális tárca:

Közoktatás

- a Nemzeti Alaptanterv létrehozása és elfogadása;
- a tankötelezettség felemelése – felmenő rendszerben – 16-ról 18 évre;
- az átállás elindítása a kompetenciaalapú képzésre, az alapkészségek oktatási idejének meghosszabbítása négyről hat évre; ennek keretében a 4 + 4 + 4-es pedagógiai ciklusok átalakítása 6 + 6-os ciklusra;
- döntés az elkülönült egyetemi felvételi vizsgák eltörléséről és a kétszintű érettségi 2004-es bevezetéséről;
- az egységes, ötéves tanárképzés megteremtése;
- a minőségi bérpótlék bevezetése;
- tanár-továbbképzési rendszer létrehozása a normatív költségvetési támogatással;
- digitális írásbeliség az oktatásban: a Sulinet-program elindítása és első lépésben az ország összes középiskolájának bekapcsolása az internethálózatba; a Sulinet Digitális Tudásbázis létrehozása;

Felsőoktatás:

- az elaprózott felsőoktatási intézményrendszer integrációjának elindítása (1996 és 2000 között az állami felsőoktatási intézmények száma 66-ról 31-re csökkent);
- a fejkvóta alapú – a politikai nyomásgyakorlás lehetőségét felszámoló – finanszírozási rendszer bevezetése, valamint egy kezdetleges tandíj és a költségtérítéses képzés bevezetése;
- a Széchenyi Professzori Ösztöndíj létrehozása, melynek során kétezer kiváló oktató és kutató juthatott négyéves, újrappályázható, a fizetésen felül a minimálbér nyolcszorosának megfelelő ösztöndíjhoz;
- az oktatási és a kutatási infrastruktúra érdekében világbanki kölcsön tető alá hozása 50 milliárd forint értékben;

Kultúra:

- a közművelődési törvény és a társadalmi szervezetekről szóló törvény megalkotása;
- a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatását szolgáló járadékok forrásainak kibővítése révén az alap 1,2 milliárd forintos éves bevételének 7-8 milliárd forintra növelése;
- a Kortárs Képzőművészeti Múzeum létrehozása;
- negyven kiemelkedő író és költő támogatására és műveik elektronikus elérhetőségének biztosítására a Digitális Irodalmi Akadémia létrehozása.

Az MSZP háborúja az SZDSZ ellen

A koalíció első három évében az MSZP – abszolút többségét kihasználva – számos esetben leszavazta az SZDSZ-t, felpuhította a koalíciós szerződés kötöttségeit vagy igyekezett átrendezni a koalíciós megállapodásban rögzített erőviszonyokat. Ahogy azonban 1997 végére nyilvánvalóvá vált, hogy a felére apadt támogatottságú SZDSZ-szel szemben az MSZP ismét elérte 1994-es népszerűségét, Horn Gyula úgy érezte, hogy pártja a következő választás után képes lehet az akadékoskodó liberálisok nélkül is kormányozni. Ekkorra már a potenciális választói támogatáson túli két legfontosabb feltételt is biztosítva láthatta: egyrészt a Nyugat számára bizonyította, hogy a hatalmat a demokratikus játékszabályok betartásával gyakorolja, másrészt a sikeres stabilizációs programmal a magyar gazdaság növekedési pályára állt. Új választói rétegek megnyerésével és a kormányzati kudarcok SZDSZ-re terhelésével látta megvalósíthatónak, hogy megszabaduljon a liberálisoktól. Az MSZP merész, provokatív stratégiája meglepetésként érte az SZDSZ-t, s mire a párt vezetése felfogta a fordulat lényegét, már késő volt: pár hónappal a választások előtt kilépni a koalícióból ugyanolyan hiteltelen lett volna, mint ha a kampányát addigi koalíciós partnere ellen hangolja. Az új MSZP-s stratégia három jellegzetes elemét érdemes kiemelni.

(A koalíciós felelősség áthárítása: közbiztonság)

A rendszerváltást követően az állami tulajdon visszaszorulásával és a tulajdonviszonyok átrendeződésével együtt megjelentek a szervezett alvilági csoportok, melyek rivalizálása 1995–96 tájára nyílt leszámolásos formát öltött. A közvéleményt sokkolták az egymást követő **maffiagyilkosságok, robbantásos merényletek**. A célpontok csak szűk körben ismert alvilági szereplők voltak, egészen 1998 februárjáig, amikor két hónappal a választások előtt a nyílt utcán lelőtték Fenyő János vállalkozót, az egyik legnagyobb magyarországi sajtóbirodalom, a VICO Rt. elnök-vezérigazgatóját. A miniszterelnök kihasználta a felelősségáthárítás lehetőségét: „Ami ma Magyarországon van, az nem közbiztonság, nem az, amit elvárnak az állampolgárok. Elfogadhatatlan, hogy naponta történjenek rablások és gyilkosságok – mondta a köztelevízióban” Nem pusztán a koalíciós szolidaritás hiányáról volt szó, amikor a kívülálló pozíciójából bírálta a liberális belügyminisztert. Holott Kuncze Gábor lehetőségei rendőrségi ügyekben is korlátozottak voltak, mivel érintették a takarékosági intézkedések, s a rendőri vezetés cseréjében sem kapott szabad kezet. Amikor 1996-ban felvetette egyes rendőri vezetők leváltását, a miniszterelnöki egyetértési jogával élve választás elé állította: vagy érintetlenül hagyja, vagy lecseréli a teljes rendőri felső vezetést. Ez utóbbi történt.

Az 1998-as választások előtt **politikai célzatú robbantások kezdődtek**, amelyek célpontjai ellenzéki politikusok (Torgyán József, Szájer József), ellenzéki pártszékházak (Fidesz, kisgazdák), valamint a Parlament és a Mátyás-templom voltak. Míg azonban az alvilági leszámolások céljaikat és eredményüket tekintve is különböztek egymástól (a figyelmeztetéstől a likvidálásig), a politikai robbantások elkövetői láthatóan ügyeltek arra, hogy személyi sérülés ne történjen, sőt a károkozás is a lehető legcsekélyebb legyen. Ez erősen valószínűsíti a „sorozatmerényletek” titkosszolgálati befolyásoltságát feltételező elméleteket. (Ilyen kapcsolat lehetőségét támasztja alá az egy évvel későbbi, az ún. megfigyelési ügy bizonyítására megrendelt önmerénylet, amikor a balul sikerült önrobbantás után a pánikba esett „áldozat” megbízóját, a titkosszolgálatokat felügyelő fideszes miniszter kabinetfőnökét hívta eligazításért.) Az azóta eltelt több mint másfél évtizedben egyetlen politikai „merénylet” megrendelőjének vagy elkövetőjének kilétére sem derült fény.

A **közbiztonság** rendszerváltás óta tartó **romlása** és a szokatlan bűncselekménytípusok (robbantások, leszámolások) megjelenése kedvezőtlenül befolyásolta a közhangulatot. A miniszterelnök az „ami itt van, az nem közbiztonság” kiszólással az alvilági leszámolások esetében eredményesen tolt át a felelősséget a liberális belügyminiszterre, ám ezzel elvesztette az esélyt, hogy a kormánypártokat együttesen hátrányosan érintő politikai robbantásokkal szemben fel tudjon lépni. Kijelentése tovább fokozta a merényletekkel is erősített rossz közbiztonság érzületét, amit az

ellenzék választási kampánya egyik kiemelt témájaként használt, s amely hozzájárult a koalíció választási vereségéhez.

A miniszterelnök a liberális belügyminisztert bíráló megjegyzésével nemcsak a robbantásos merényletekre reagált, nemcsak a középosztálynak üzent, hanem a **csekély értékű vagyon elleni bűncselekmények felszaporodása** miatt nyugtalan szélesebb, középosztály alatti választói rétegeket is megcélozta – sikerrel. A rendszerváltás okozta gazdasági átalakulás nyomán kialakuló tartós munkanélküliség, a munkaintenzív nagyvállalatok tönkremenetele, a betanított és segédmunkát alkalmazó, jelentős részben ingázó munkaerőt alkalmazó munkatevékenységek és a téveszek visszaszorulása, a szezonális mezőgazdasági munkát kiegészítő melléküzemágak elsorvadása, s ezzel szociális biztonságot nyújtó szerepük elenyészése, a hátrányos helyzetű térségek tartós társadalmi és gazdasági depresszióba süllyedése révén ugyanis megnövekedtek a később „megélhetési bűnözésként” azonosított tulajdon elleni bűncselekmények. A lakosság nem kis hányada volt ezek elszennvedője. Ugyanakkor a kétszámjegyű infláció ellenére változatlanul az ötezer forint fölötti károkozás minősült bűncselekménynek. Mindez a statisztikában láthatóvá, s ezáltal politikailag könnyen kommunikálhatóvá tette a közbiztonság részben valós, részben virtuális romlását. (1998 után a Fidesz-kormány a szabálysértési határ 10 ezer forintra emelésével statisztikailag egy csapásra megszabadult több százezer bűncselekménytől.)

Az 1998-as kampány volt az első, amikor jobboldali és szocialista politikai erők még kódoltan ugyan, de a **cigánybűnözésre** hivatkozva próbáltak, nem sikertelenül, választói rétegeket megnyerni.

Önkényes lakásfoglalók a Rádió utcában – kormányzati és jogvédő szerepek konfliktusa az SZDSZ-ben

Az emberjogi aktivista mozgalomban szocializálódott SZDSZ-es vezetők ellentmondásosan viszonyultak a mindenkori kormányok tradicionálisan legfontosabb tárcájához, a belügyminisztériumhoz. Mert bár az önkormányzatok liberális felügyelete összhangba volt hozható az SZDSZ önkormányzati elveivel, az erőszakszervezetek közül a rendőrség tradicionális kultúrája nemigen illeszkedett az emberjogi mozgalmak elvárásaihoz. Kuncze Gábor belügyminiszter szakított ugyan az addigi kormányok katonás, autoriter miniszteri szerepfelfogásával, de az egykori demokratikus ellenzéki értelmiség egy része gyanakvóan figyelte, hogy a rendőrségi kultúrában nem állt be villámgyors paradigmaváltás. A gyanakvásnak félreérthetetlen intézményes keretet adott a párton belül korábban nem létező emberjogi munkacsoport életre hívása, ahová olykor „beidéztek” a belügyminisztert, és konfliktusos emberjogi ügyekben a direkt beavatkozást kérték tőle számon.

A székesfehérvári Rádió utcai önkényes lakásfoglalás esete jól példázta a liberális kormányzati és az emberjogi aktivista szerepek ütközését. A helyi önkormányzat elnyúló bírósági procedúra után jogerős végzéssel rendelkezett a Rádió utcai önkényes cigány lakásfoglalók kilakoltatásáról. A feladat a rendőrségre várt, amelynek a bírósági határozatot érvényesítő akciójával szemben az SZDSZ prominens értelmiségije bejelentették, hogy ülősztrájkjal kívánják megakadályozni a rendőrség intézkedését. Az ügy végül hosszú tárgyalásos procedúrával jutott nyugvópontra, de az eljárás sem a párt értelmiségét, sem a párt romákkal szemben fenntartásokkal vagy előítéletekkel élő potenciális szavazóit nem elégíthette ki. A többi politikai erő kivonult a konfliktusból, miközben a bulvármédiában is folyamatosan napirenden tartott ügyben az SZDSZ „az érdemtelen cigányok” – akik nem elégednek meg a lakásvásárlásra felajánlott összeggel, s akiket a környező falvak sem kívánnak befogadni – védelmezőjének szerepébe került. A bizonytalansággal, a romló életszínvonallal és munkanélküliséggel sújtott választók kevés együttérzést mutattak a cigány családok iránt, s a kódolt rasszista nyelvezeten érkező üzenetek felerősítették frusztrációikat, bűnbakképző ösztöneiket és a romákkal szembeni előítéleteiket.

1998 után hasonló konfliktusok játszódtak le az SZDSZ-es vezetésű önkormányzatok és a párt holdudvara között. Az önkényes lakásfoglalásokat felszámoló 7. kerületi eset az egész párton

végigsöprő nyílt vitát gerjesztett, amelyben a két fél kölcsönös címkézése szerint a „szociálisan érzéketlen” szabad demokrata önkormányzatiak csaptak össze a „Nagykörúton túlra ritkán kimerészkedő” liberális értelmiségiekkel. Ekkor még sem a megoldási alternatívák, sem a nyelv nem állt készen az ilyen jellegű konfliktusok kezelésére. A nem bölcsészkart végzett 7. kerületi szabad demokrata alpolgármesternő egy félreérthető mondatára például Eörsi István a sajtóban valóságos verbális kivégzéssel válaszolt. Ha tudja, hogy az alpolgármesternő nem pusztán az önkormányzatban támogatta a romákat segítő programokat, hanem szabad idejében rendszeresen ingyen korrepetált roma gyermekeket, talán kíméletesebb lett volna a politikailag korrekt (PC) beszédmód használata során hibázó párttársához.

(A szocialisták kísérlete szavazói bázisuk kiszélesítésére: a vatikáni megállapodás)

A kormány az egyházakkal kapcsolatos kormányzati feladatokat (a határon túli magyarság képviseletével együtt) az addig felelős oktatási és kulturális tárcaától az 1995–1996 fordulóján bekövetkezett minisztercserére idején a miniszterelnökséghez telepítette. Ezt a szocialisták kompetencialerabló ösztönén túl az motiválta, hogy az egyházak szabadulni akartak az antiklerikálisnak tartott liberális oktatási tárca fennhatósága alól, és a miniszteriálisnál magasabb szintű, miniszterelnökségi reprezentációt tartottak magukhoz méltónak. Az SZDSZ a változást azért fogadta el, mert a felmerülő konfliktusok megnyerhetetlenek voltak: a liberális demokrácia elveinek megfelelő megoldásokkal szemben a szocialisták és az egyházak rendre összejátszottak.

Az 1997 júniusában Magyarország és a Vatikán között kötött szerződést a miniszterelnök külön megbízottja, kabinetfőnöke, Tóth András államtitkár titokban készítette elő. A szerződés meghirdetett célja az volt, hogy a magyar katolikus egyház az államosított vagyon egy részének visszajuttatásával, az oktatási, szociális intézmények normatív támogatásával, valamint nem jelentéktelen, de kiszámítható állami támogatással költségvetési alkuktól függetlenül tudjon működni.

Az SZDSZ politikai és praktikus értelemben is elhibázottnak tartotta a megállapodást. A párt hibásnak gondolta a miniszterelnöknek azt a politikai számítását, hogy az addig a szocialistákkal és a liberálisokkal szemben a jobboldalt támogató magyar katolikus klérus jóindulata a megállapodással megvásárolható, vagy jobbra húzó politikai aktivitása semlegesíthető. Elvileg is ellenezte, hogy a többi egyházhoz képest a katolikus egyház különleges jogosítványokhoz jusson. Túlságosan bőkezűnek tartotta a juttatások mértékét is, különös tekintettel arra, hogy a többi egyházzal várható hasonló egyezségekhez a vatikáni megállapodás lesz az etalon, s mert az önkormányzati és a magániskoláknak, szociális intézményeknek juttatandó kormányzati támogatások mértéke így elmaradt az egyházi tulajdonban lévőkétől, ami sérti az állam világnézeti semlegességének követelményét.

A vatikáni szerződés parlamenti története az egyik példája az informális antiliberális nagykoalíció működésének. Az 1997 decemberében csak az SZDSZ szavazott a szerződés ellen, bár még a frakcióban is volt öt igennel szavazó képviselő. A szerződés 1999-es kihirdetését is csak az SZDSZ utasította el, a szocialisták, akkor már ellenzékben, a jobboldallal együtt megszavazták.

A vatikáni megállapodás hatása az iskolarendszerre

A vatikáni megállapodás nem érintette az 1990–91-es politikai évad egyik legfontosabb vitáját, az **iskolai hittanoktatás** kérdését. Már akkor voltak törekvések a hitoktatás törvénybe illesztésére, s arra, hogy a hittant nem választó szülők, illetve gyermekek számára külön etikaoktatást állítsanak be. Ha eltekintünk is attól, hogy a tárgyalt tartalmak etikai-morális megközelítése majdnem minden, de különösen a magyar- és a történelemtanítás szerves része kell hogy legyen, egy ilyen lépés sértette volna mind az állam és az egyház szétválasztása, mind az ideológiailag semleges iskolarendszer elvét. A hittan/etika kötelező tanrendbe állítása azt eredményezte volna, hogy állami dokumentumban regisztrálják a szülők és gyermekeik világnézeti

meggyőződését, ami az életük során végigkíséri őket, s politikailag motivált hátrányos megkülönböztetésre adna lehetőséget. Az egyház és a jobboldali pártok rokonszenveztek az ideológiai indoktrinációnak ezzel a közvetett formájával. Mivel az egyház időhorizontja nem négyéves ciklusokat fog át, úgy gondolták, hogy az ilyen intézkedéssel szembeni pillanatnyi ellenérzést a közvéleményben hosszú távon kompenzálhatja a reményeik szerint így felnövő, hithű generáció, a jobboldali pártok pedig az egyház nem lebecsülhető szervezeti és ideológiai támogatására számítottak.

Végül az MDF liberális demokrácia értékei mellett elkötelezett politikusi és oktatási szakemberei sem támogatták ezt a megoldást. Az SZDSZ álláspontja az volt, hogy tegyék mindenki számára lehetővé, aki igényli, hogy egyházi iskolában tanuljon, az egyéb közoktatási intézményekben pedig legyen lehetőség a tanrenden kívüli, iskolai dokumentumokban nem regisztrált hitoktatásra. A liberálisok még azt is támogatták, hogy ennek költségeit az állam vállalja magára. A rendszerváltóknak ezt a konszenzusát rúgta fel a Fidesz, amikor 2012-ben törvénybe iktatta a tanrendbe illesztett kötelező hittan- vagy erkölcsstanoktatást.

Az iskolai tanulmányi teljesítmény és világnézeti meggyőződés összekeverésére volt példa az 1990-es évek második felének egy konfliktusa. Az **egyházi felsőoktatási intézmények felvételi szabályzata** lehetővé tette, hogy a világi szakokra jelentkező diákok plusz felvételi pontokat kapjanak, ha hitéleti oktatásban vettek részt. Az igazolások kiállítását az iskolarendszertől független egyházi személyek végezték. A liberális oktatási miniszter, érzékelve annak tarthatatlanságát, hogy világi szakokra jelentkező diákok felvételi esélyeit a világnézetbeli különbségek befolyásolhassák, megtiltotta a hitéleti tevékenységért járó jutalmazás lehetőségét. A helyzet súlyosságát érzékeltette, hogy ha a Pázmány Péter Katolikus Egyetem világi szakjaira 1996-ban felvettek pontszámaiba nem számították volna be a hitéleti komponenst, a felvettek 40 százaléka kicserélődött volna. A miniszeri rendelkezés ellen a katolikus egyház Alkotmánybírósághoz fordult, amely elutasította keresetüket.

A vatikáni megállapodás **egyházi iskolákra vonatkozó finanszírozási rendelkezései** hosszú távon károsan befolyásolták a magyar iskolarendszert. Az oktatási miniszter hiába figyelmeztette a kormányfőt, hogy e lépéssel a szocialisták még rövid távon sem nyerik el az egyház jóindulatát. Horn nem számolt a lelki tényezővel, hogy hiába produkálta az előző rendszer békepapok és megnyomorított besúgók tömegét az egyházon belül, a vatikáni megállapodás múltat kompenzáló juttatásai csak méltatlan történetükre emlékezteti őket, s a lefizetesként értékelt adomány csupán ellenszenvüket növeli a szocialista kurzussal szemben. Az egyház politikai semlegesítésének szocialista szándéka már az 1998-as választáson sem működött, hiszen az egyház elkötelezettsége a jobboldal mellett a kampányban látványosan és egyértelműen megmutatkozott, hosszú távon pedig még súlyosabb hatással járt. Leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy az egyházi iskolába járó, simulekonyabb diákok konzervatívak, a lázadók liberálisak lesznek, de szocialisták elvétve sem. (Az SZDSZ vezetői közül a szocialista rendszerben egyházi iskolába járt többek között Kuncze Gábor, Lotz Károly, Világosi Gábor, Kovács Kálmán és Kóka János.)

A vatikáni megállapodás értelmében az egyházi iskolák kiegészítő támogatást kaptak, melynek mértéke egy tanulóra számítva az önkormányzati iskolák állami támogatáson felüli, saját forrásból származó ráfordításaival volt egyenlő. Már a megfogalmazás hiányosságai is állandó vitákat eredményeztek a későbbiekben, de ezeknél jelentősebb volt a szabályozás rendszertorzító hatása. A megállapodás

- diszkriminatív volt a többi egyházzal szemben is, bár ezt a magyar állam kiegészítő egyezményekkel kompenzálta; s bár más vonatkozásban éltek a történelmi és a többi egyházak közötti megkülönböztetések, az oktatási kiegészítő normatíva esetében nem;
- felszámolta a közoktatás szektorsemleges finanszírozását, melynek lényege az volt, hogy az – állami, önkormányzati, egyházi, civil és magánvállalkozási – fenntartók a működtetés állami normatíván felüli költségeit saját forrásból biztosítják; most azonban az egyházi iskolák a

törvény erejénél fogva a költségvetésből garantáltan megkapták a különbözetet, amitől a magániskolák elestek.

- olyan tekintetben is egyenlőtlenséget okozott, hogy a szegény önkormányzatok kevesebb pénzt tudtak iskoláikra fordítani, mint az egyházi iskolák; az állami oktatási normatíva a képzési költségeknek legjobb esetben is csak 70-80 százalékát, de esetenként ennél jóval kisebb részét fedezte; így a megerőltető pénzügyi terheket vállalni nem tudó, jórészt kistélepülési önkormányzatok számára a gazdasági racionalitás is azt diktálta, hogy iskoláikat egyházi tulajdonba adják; így egyrészt számos kisebb településen sérült a világnézetileg semleges oktatás biztosításának elve, másrészt nem a szülői kereslet, hanem gazdasági kényszerek függvényében bővült az egyházi iskolák hálózata;
- az egyházi iskolák aránytalanul oszlottak meg az oktatási rendszerben: a gimnáziumok körében erősen túlréprezentáltak, a szakképző iskolák, a szakiskolák és a hátrányos helyzetű, illetve cigány gyermekeket oktató iskolákban alulreprezentáltak voltak; 2010-től a Fidesz érettségít adó középfokú iskolákat korlátozó politikája drasztikusan növelte az egyházi iskolák súlyát, ezzel a társadalmi mobilitás és az értelmiségi rekrutáció csatornái nagymértékben ideológiailag elkötelezett intézményekbe kerülnek;
- a bővülő egyházi iskolahálózat egyben azt is jelentette, hogy az iskolák egyre nagyobb hányada kerül ki a demokratikus kontroll alól (önkormányzati választások, iskolaszékek, szülői és diákjogok), s kerül egy hierarchikusan felépített szervezet közvetlen befolyása alá; ráadásul az egyháznak átadott állami vagy önkormányzati iskolák visszavételének nincs törvényes mechanizmusa, így ez csak egyirányú folyamat lehet; amikor már nem pusztán az önkormányzati források szűkössége, hanem a jobboldali-keresztény ideológia mellett elkötelezett kormányzati politika is hajtja e folyamatot, akkor az még nagyobb lendületet nyer.

(Szembefordulás a rendszerváltás szimbólumával: a bős-nagymarosi vízlépcső)

A közbiztonság mellett a vízlépcső volt a másik ügy, amely jelentősen hozzájárult a nem sokkal korábban még győzelmi esélyekkel a választás elé néző koalíció 1998. májusi bukásához. A vízlépcső a rendszerváltás talán legjelentősebb szimbolikus ügye volt, amelyre reakcióként jött létre az 1989 előtti legjelentősebb civil mozgalom (az 1984-ben alakult Duna Kör), és amely kiprovokálta a legnagyobb utcai demonstrációt (az 1988-as több tízezres tüntetést). A hágai nemzetközi bíróság előtt lévő bős-nagymarosi vízlépcső ügyét a miniszterelnök szintén „elcsatolta” az SZDSZ-es vezetésű Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztériumtól, és 1995-ben a miniszterelnöki hivatal újonnan kinevezett politikai államtitkárára, az MSZP-s képviselő Nemcsók Jánosra bízta. 1997-től Nemcsók az ügy kormánybiztosa lett.

Horn Gyula többször tárgyalt a vízlépcsőről Vladimir Mečiar szlovák miniszterelnökkel, de sem a nyilvánosságot, sem koalíciós partnerét, sem a parlamenti ellenzéki pártokat nem tájékoztatta elképzeléseiről. A hágai nemzetközi bíróság ítélete után, még a szlovákiai és hazai választások előtt szerette volna a magyar politikai közvéleményt kész helyzet elé állítani. Tanácsadói feltehetően rosszul értelmezték az ítéletből következő teendőket, s úgy vélte, hogy a bizonytalan kimenetelű szlovák választás előtt az övéhez közel álló stílust képviselő Mečiarral kötött gyors megállapodással letudja az elkerülhetetlen kellemetlenségekkel járó kötelezettségeket. 1998. február végén Pozsonyban a két miniszterelnök keretegyezményt írt alá, amelyben a hágai ítéletből messze nem következő terheket és korábban már egyszer elvetett beruházásokat vállalt a magyar fél. Az aláírt megállapodásban egy dunakanyari gát megépítését ígérte, valamint elfogadta a szlovák vízmegosztási javaslatot.

Az SZDSZ nem volt tájékozott a megállapodás előkészületeiről, s további körülmények is hátráltatták a megfelelő reagálásban. Egyrészt a liberális vezetésű vízügyi tárca apparátusa szakmai

okokból elkerülhetetlennek tartotta a gát megépítését. Másrészt a párt Országos Tanácsának külügyi szakértő elnöke a későbbi fejlemények fényében joggal osztotta azokat az aggályokat, miszerint együttműködési készség hiányában a szlovák fél egyoldalúan is képes keresztülvinni a vízmegosztás és hajózhatóság szempontjából Magyarországra nézve kedvezőtlenebb megoldást. Harmadrészt, a választási kampány stratégiáját és kreatív elemeit döntően meghatározó Magyar Bálint alábecsülte az ügy jelentőségét és az SZDSZ-es potenciális szavazóbázisára gyakorolt hatását. A Fidesz ugyanakkor nem pusztán szimbolikus, hanem gazdasági problémaként is tematizálni tudta a gát ügyét, mondván: a környezetromboló és felesleges beruházás minden magyar állampolgárnak 600 ezer forintjába kerülne.

A párton belüli viták után, pár napos késéssel az SZDSZ már hiába tiltakozott, hiába helyezte ismét kilátásba a koalíció felbontását, a **Horn–Mečiar-paktum** pártra gyakorolt brutális következményeit nem tudta elhárítani. Az ügy egyszerűen és világosan mindent megjelenített, ami rosszat a koalícióról addig állítottak: az MSZP az előző rendszer örököse, hiszen ott folytatná a vízlépcsőt, ahol tíz évvel korábban a beruházást elfogadó parlamenti szavazáson abbahagyta; az SZDSZ „ezekkel” állt össze, és elárulta a rendszerváltás egykori közös, szimbolikus ügyét.

Jellemző az ügy mozgósító erejére, hogy pár nappal a megállapodás miniszterelnöki parafálása után, alig több mint két hónappal a választások előtt, mintegy negyvenezen tüntettek a Parlamentnél a gát, a paktum ellen. Göncz Árpád köztársasági elnököt kérték fel, hogy akadályozza meg a keretmegállapodás érvénybe lépését. Bár az SZDSZ fellépésének érdemi szerepe volt abban, hogy a tiltakozások hatására március 11-én a kormány elhalasztotta a megállapodás aláírását, a párt számára azonban már késő volt: a február vége és március közepe közötti két hét és a tüntetés bőségesen elég volt, hogy ráéggjen az árulás bélyege.

Alig két hónappal a választások előtt a kilépés ugyanakkor hiteltelen lett volna, és az SZDSZ-től a Fideszhez pártolt korábbi hívei után az egyre inkább kétpólusúvá váló politikai térben az MSZP-hez is lökött volna szavazókat.

Az SZDSZ elhibázott választási kampánya

A „Hogy tartsuk a jó irány – SZDSZ” kampányszlogen híven tükrözte a miniszteri tevékenysége mellett a kampány kreatív elemeiért felelős Magyar Bálintnak azt az értelmiségi alapállását, amely szerint egy kormánypártnak a kormányzati tevékenysége sikereire, a folytonosságra kell építenie, hiszen a változás ígéretével csak ellenzéki párt kampányolhat. Kormánytagként nem észlelte az SZDSZ lehetséges szavazóinak domináns hangulatát, azt, hogy nem tekintik sikertörténetnek a párt koalíciós szerepvállalását, s amatőr módon nem értette, hogy akkor is a változásra, új ígéretre kell a kampányt építeni, ha a párt a kormányzás folytatására kér felhatalmazást.

A másik hiba az volt, hogy a polarizálódó pártszerkezetben az SZDSZ fő választási jelszava („Hogy tartsuk a jó irányt!”) voltaképpen azt üzentte a két addigi kormánypárt között billegő választóknak, szinte mindegy, hogy a liberálisokat vagy a szocialistákat támogatják-e. Ez szükségszerűen a nagyobb párt felé terelte a nem elkötelezett szavazókat.

1994-ben jól működött az SZDSZ érzelmekre ható kampánya. Ez is szerepet játszott abban, hogy a párt vezetői szem elől tévesztették a tényt: 1998-ra a Bokros-csomag megszorításai, az SZDSZ koalíciós konfliktusokban mutatott magatartása, a Tocsik-ügy botránya, s nem utolsósorban az ellenzék és az MSZP sok tekintetben összecsengő liberálisok elleni hangulatkeltése miatt a párt nemcsak intellektuális, morális tekintélyének számottevő részét veszítette el, de a legelutasítottabb politikai formációk közé került. A kampány sem intellektuális, sem emocionális értelemben nem vált mozgósítóvá.

Az 1998-as lett az SZDSZ történetében az első olyan választás, ahol a kampány nem hozott, hanem vitt: a közvélemény-kutatások által prognosztizált 10 százalék körüli várható támogatással szemben az SZDSZ a listás szavazatoknak 7,57 százalékát szerezte meg. Az igazi probléma azonban az lett, hogy elveszítve a vidéki választók döntő, s a városi szavazók jelentős részét. Ekkor még kevesen gondolták, hogy a párt ezzel végérvényesen beszorult a kis párti létbe.